

frågelistor och kartering, materialets representativitet och frågan huruvida frågelistsvaren bör betraktas som en muntlig eller skriftlig källa. Skjelbred själv väljer att se i varje fall det nutida materialet som text. I likhet med Lena Huldén redogör hon också för den lagstiftning som berör arkivet. Principen vid NEG är att den enskilda medarbetaren själv äger de frågelistsvar han eller hon sänder till arkivet. Skjelbreds artikel är mycket intressant och viktig att läsa också för svenska forskare som nyttjar frågelistsvar i sin forskning.

Anders Salomonsson vid Folkliksarkivet i Lund behandlar också arkivets tillkomst och dess förändring ur ett ideologiskt perspektiv. Han presenterar även LUF:s nutida verksamhet och dess målsättning att bedriva forskningsrelaterad dokumentation, alltså huvudsakligen insamling som direkt är knuten till pågående forskning. Han avslutar sin artikel med ett resonemang om vad som sker på vägen från arkivets dokumentation till presentation av resultaten. Jag instämmer helt med Salomonsson när han skriver att forskare, arkivarier och dokumentatörer bör ses som historieproducenter och att detta är förenat med ett stort ansvar.

Anneli Asplund vid SKS:s Folkminnesarkiv är den enda som mer ingående skriver om fältarbetet. I sin intressanta artikel med namnet "Utopi och realitet i fältarbetet" behandlar hon processen från fältarbete till arkivering och hur arkivet försöker möta forskningens nya frågeställningar och intresseområden. Utifrån arkivets fältarbeten i f.d. Sovjetunionen under 1990-talet beskriver hon fältarbetet och poängterar att målsättningen är att inte bara samla in direkt forskningsrelaterat material utan även sådant som kan förmodas vara av framtida intresse. Asplund redogör också för praktiska problem vid fältarbetena samt tekniska och dokumentationsmässiga för- och nackdelar med användandet av "ny" teknik (t.ex. videokameror och MD-spelare). Hon påpekar vikten av att arkiven är "up-to-date", både vad gäller vad som dokumenteras och hur detta sker.

I takt med att ny teknik utvecklats och den folkloristiska/etnologiska forskningen förändras har nya möjligheter men också nya problem uppstått för arkiven. Jukka Saarinen från SKS:s Folkminnesarkiv behandlar några av dessa möjligheter och problem i sin artikel "Det digitala arkivet och Internet". Han redogör för ett av alla de mer eller mindre experimentella digitaliseringsprojekten som iscensattes under 1990-talet. Saarinen utgår från projektet Musti (minnet) i vilket bl.a. SKS deltog. Syftet med projektet är att digitalisera samlingar (i bildform) och genom nätverksdistribution

tillgängliggöra det finska kulturarvet. Saarinen beskriver noggrant digitaliseringsprocessen och gör också läsarna uppmärksamma på vilka problem som kan uppstå, t.ex. av teknisk och upphovsrättslig art.

Även hembygdsarkiven behandlas i boken. Karin Öman i Karlskoga beskriver ingående ett hembygdsarkiv i Karlskoga, dess uppkomst, utveckling, "samlarna" och inte minst samlingarnas innehåll. Hon för också en diskussion kring samlingarnas forskningsvärde ur olika aspekter.

Då *Vägen till arkivet* består av sju tryckta bidrag förekommer givetvis en del upprepningar, t.ex. då det gäller ideologierna bakom insamlingsarbetet. Boken är dock viktig av flera skäl. Den visar att det finns betydande skillnader och likheter arkiven emellan. Detta är viktigt för forskare att känna till, inte minst för dem som nyttjar material från flera olika arkiv i samband med studier av regionala skillnader eller dylikt. Den ger också en bild av hur arkiven idag försöker möta forskarsamhällets behov av "nytt" material och nya söksystem. *Vägen till arkivet* rekommenderas alltså varmt till såväl forskare och arkivpersonal som andra som på ett eller annat sätt kommer i kontakt med arkiven.

Fredrik Skott, Göteborg

Samhällets linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia.
Bengt Erik Eriksson & Roger Qvarsell (red.).
Carlssons, Stockholm 2000. 301 s., ill. ISBN
91-7203-313-4.

Linnés 1700-tal har i många sammanhang fått stå som symbol för den moderna vetenskapens sätt att se och kartlägga naturen. Men också samhällsvetenskaperna har kopplats till den linneanska blicken och metoden. Roger Qvarsell och Bengt Erik Eriksson har tillsammans med ytterligare åtta forskare undersökt den linneanska traditionens påverkan på vår syn på samhället.

Samhällets linneaner. Kartläggning och förståelse av samhällsvetenskapernas historia är en väl sammanhållen antologi. De samlade bidragen behandlar såväl vetenskapliga discipliner som olika myndigheters kartläggning och kunskapsinhämtning. Vid närmare eftertanke och granskning är det i själva verket omöjligt att dra en absolut gräns däremellan. Vetenskaperna har aldrig verkat oberoende samhället. Myndigheters kunskapsproduktion har i 1800- och 1900-talets samhälle

i högsta grad varit beroende av vetenskapliga rön och metoder. Och vice versa.

Samhällets linneaner riktar inte sökarljuset mot de stora teoriernas eller doktrinernas historia utan snarare mot sådan vetenskap som ligger samhällslivet, inte minst politiken, nära. Det är en intervenerande verksamhet vars kunskap är pragmatisk till sin natur. Gränserna mellan vetenskap, myndighetsutövande och politik är flytande. Eriksson och Qvarsell beskriver också territoriet som denna vetenskap rör sig i som ett gränsland mellan den enskilda människan och staten.

Men vad innebär den linneanska traditionen? Det finns starka inslag av att ordna och sortera, att med systematik skapa överblick och kontroll över arter och variationer. Redan under 1700-talet fick denna kartläggande verksamhet sin applikation på samhället med tabellverkets dokumentation av Sveriges befolkning. Peter Sköld skriver om framväxten av denna verksamhet och visar sambandet mellan skatteuttag, kyrkobokföring, krigsmaktens kontrollerade behov av människor. Sköld understryker också 1700-talets tro på möjligheten att uppnå ett samhälle i perfekt balans, ett idealtillstånd som var möjligt om staten gavs möjlighet att genom tillräckligt detaljerad information reglera det ekonomiska livet och hushållningen av landets resurser.

Per Wisselgren skriver om de sociala undersökningar som författaren och litteraturkritikern Urban von Feilitzen gjorde för Lorénska stiftelsens räkning på 1890-talet. von Feilitzens undersökningar var det första systematiska försöket att studera de svenska jordbruksarbetarnas sociala och ekonomiska situation och innebar också ett tidigt vetenskapligt försök att producera kunskap om industrisamhällets sociala konsekvenser. Wisselgren placerar in von Feilitzen i gränslandet mellan konstruktionen av 1800-talets så kallade sociala fråga och 1900-talets samhällsvetenskaper.

Bengt Sandin och Maria Sundqvist skriver om pedagogen David Lunds vetenskapliga och praktiska arbete som lärare och sedermera direktör på åkerbrukskolonien Hall. Sandin och Sundqvist understryker särskilt denna koppling mellan Lunds ställning på Hall och hans vetenskapliga slutsatser om vanartens orsaker och behandling. Lund menade att vanart drabbade intellektuellt svaga barn under inflytande av dåliga hemförhållanden och social misär. Samtidigt hävdade han kraven att den vanartige måste ta sitt individuella ansvar för sitt handlande. Profylaktiska insatser och social behandling var Lunds främsta lösningar på vanartens problem.

Roger Qvarsell undersöker i sin uppsats ämbetsmän-

nens och ämbetsverkens betydelse för det svenska samhället. Med exempel från Medicinalstyrelsen visar Qvarsell verkets och dess ledande tjänstemäns stora påverkan på beslutsfattare och opinion. Som exempel tas Medicinalstyrelsens räkning av antalet sinnessjuka i Sverige vid sekelskifte. Resultatet av beräkningarna innebar dels en allmän utbyggnad av anstaltsväsendet i Sverige, dels lokalisering av de nya anstalterna till regioner där behovet uppfattades som särskilt stort. Qvarsells andra exempel är en studie av sambanden mellan sjuklighet, kostvanor och levnadsförhållande i Västerbotten och Norrbotten under åren kring 1930.

Qvarsell menar att med denna typ av undersökningar som inte omfattade ett kliniskt och kontrollerbart material utan rörde sig ute i samhället, medverkade ämbetsverken till utvecklingen av samhällsvetenskapliga metoder. Kanske i högre grad än universitetet. Framförallt var stora undersökningar som inte kunde genomföras av enskilda forskare ovanliga. Medicinalstyrelsen blev i detta sammanhang en, som Qvarsell skriver, entreprenör på det socialvetenskapliga området.

Birgitta Svenssons artikel är inne på ett liknande spår men tar sin utgångspunkt i det sena svenska 1800-talets utveckling av tekniker att individualisera fångar, kring särskiljandets metoder i fängelsets personkaraktistik. De nya metoderna som infördes vid denna tid på de svenska fängelserna var fotografering, biografering och fysionomisering. Yttre och inre kännetecken registrerades och tolkades som uttryck för individernas tillstånd. Svensson menar bl.a. att etableringen av kriminologin som vetenskap gick hand i hand med denna "utmejsling" av förbrytarens individualitet.

Birgitta Svensson menar att fängelset kan betraktas som ett övningsfält för det sociala arbetets utveckling av individuell kartläggning. För polisen medverkade mätning av kropparna och fingeravtryck till att polisarbetet gjordes vetenskapligt och gavs ökad precision i sökandet efter individer. Genom de kännetecken som registrerades, inte minst hos återfallsförbrytarna, kunde farliga och avvikande individer särskiljas från normala. En problematisk kategori blev tydlig, färdig att oskadliggöras, bearbetas och förbättras.

Bo G. Nilssons uppsats rör sig inte direkt i samma empiriska miljö. Han skriver istället om hur det så kallade folklivet blev ett särskilt studieobjekt för den svenska folklivsforskningen. Nilsson lägger särskild vikt vid Sigurd Erixons folklivsforskning, inte minst de by- och bebyggelseundersökningar som han inledde 1914 för Nordiska museets räkning. Nilsson placerar

denna och andra undersökningar i den långa tradition av nationella inventeringsprojekt som hade som mål att göra landets samlade resurser synliga och produktiva. I by- och bebyggelseundersökningarna var syftet att i sista minuten dokumentera resterna av bondesamhället, oskiftade byar och ålderdomlig bebyggelse, och därmed etablera synliga samband mellan samtiden och ett svunnet fordom. Tid och rum var centrala axlar. Vissa territorier, reliktområden, erbjöd nedstigningar i det förflutna. Tidaxeln tycktes här skära ner i rummet som en varm kniv i smör. Undersökaren fick tillgång till det förflutna, i nutiden. En tid som flytt kunde dokumenteras, samlas in och i förlängningen ställas ut och göras tillgänglig för forskning.

Antologin avslutas med två uppsatser om sociologins etablering som självständig disciplin i Sverige. Rolf Thörnqvists beskriver processen som en slitning mellan det litterära och det vetenskapliga och konstaterar att den svenska sociologin kom att välja en väg mot "tekniskt orienterade rapporter snarare än litterärt inspirerade reportage". Som exempel på det senare används Helen och Robert Lynds studie av den amerikanska småstaden Middletown på 1920-talet och sökandet efter det kvalitativt komplexa i konkreta situationer och sociala sammanhang. Även i Sverige skulle lokalsamhället locka de nya sociologerna. Martin Allwood och Inga-Britt Ranemarks undersökning Medelby (1943) inspirerades av Lynds studie. Thörnqvist behandlar också Torgny Segerstedts och Agne Lundquists studie "Människan i industrisamhället" (1952, 1955) och deras strävan att kvantitativt säkerställa skillnader mellan olika typer av samhällen.

Thörnqvist beskriver ett slags disciplinärt experiment och dess snara återtag. Ingen av de nämnda undersökningarna och perspektiven fick något varaktigt inflytande i den svenska sociologin. Varför utreds egentligen inte. Thörnqvist talar kortfattat om ett "bristande utrymme" för skilda kartografiska ideal.

Den svenska sociologins initiala försök beskrivs också i Anna Larssons uppsats som handlar om hur den första avhandlingen i sociologi kom till och togs. Avhandlingen, framlagd 1951, var skriven av Georg Karlsson och behandlade drygt 200 gifta par i Uppsala och hur de trivdes i sina äktenskap. Karlssons främsta syfte var att finna förutsättningarna för just trivsel inom äktenskapet. Utan att gå närmre in på avhandlingens resultat kan konstateras att den blev orsak till en intensiv debatt om sociologins innehåll och värde, såväl i betygsnämnd som i massmedia. Metoder

och tillvägagångsätt ifrågasattes liksom resultatet som inte tycktes motsvara ämnets storslagna ambitioner i skapandet av ett modernt, demokratiskt samhälle.

Larsson ger en kort introduktion till den svenska sociologins institutionella historia, hur det sprang ur en samtida insikt om att 1940-talets moderna och demokratiska samhälle led brist på kunskap om sig självt. I likhet med Rolf Thörnqvist beskriver Larsson en disciplin kluven av viljan att skapa en teoretisk "principvetenskap" och viljan att göra sociologin till ett empiriskt ämne med syfte att "kartlägga" det sociala fältets struktur och de krafter som verkade inom det.

Vilka var samhällets linneaner? Det är inte helt lätt att besvara den frågan med ledning av bokens samlade bidrag. Men om man ändå använder uppsatserna för att definiera det linneanska i det här sammanhanget landar jag i ett resonemang om den omsatta vetenskapen, den pragmatiska, om kunskap som sökes med det omedelbara syftet att omsättas i praktisk handling. Sambandet mellan myndighetsutövning, tanken om befolkningen som en resurs eller problem och de vetenskapliga metodernas räckvidd, kan inte nog understrykas. Qvarsell och Eriksson skriver i inledningen om hur *tänkandet* kring samhället har dominerat den historia som skrivits om samhällsvetenskaperna, inte den belysande eller praktiskt ingripande kunskapsproduktionen. Givetvis skulle man kunna nämna ett antal svenska undersökningar som mer eller mindre uttalat antar detta perspektiv på vetenskaperna. Förutom uppsatsernas samlade bredd ger *Samhällets linneaner* en provkarta på samhällsvetenskapernas ställning och utveckling i det moderna Sveriges historia. Vetenskapshistoria skulle vi kunna kalla det om vi endast skulle vara intresserade av vetenskaperna och dess inflytande på samhällets utveckling. Det känns lika befogat att vända på perspektivet och se samhällsvetenskaperna som resultat av eller svar på problemfält definierade utanför akademierna, inte minst i de socialpolitiska områdena.

Till sist bör också bokens fotografiska bilder nämnas. Bilderna är regelbundet utlagda gruppvis. Det är ett rikt kulturhistoriskt material som här redovisas ackompanjerat av utförliga och välformulerade bildtexter. Vad som saknas är det uppenbara och konkreta sambandet med uppsatserna. Det skulle gett en redan bra bok ytterligare en kvalitet.

Lars-Eric Jönsson, Höganäs/Lund